

JEVREJSKI PISCI I TEME NA TERITORIJI DANAŠNJE JUGOSLAVIJE

Doprinos Jevreja pisaca jugoslovenskoj i svetskoj književnosti ni jedan istoričar književnosti nije do sada sveobuhvatnim naučnim radom analizirao, tako da se ovoj temi na ovako malom prostoru i sa nedovoljno prostudiranih činjenica može samo površno prići. Međutim i jedan površan, hronološki pregled može kao osnova poslužiti onome ko jednog dana bude pokušao da traga i prevede i dve hiljade godina stare zapise na nadgrobnim spomenicima napisane hebrejskim pismom, kao i poneki retko sačuvani muzejski spis ni jidišu i latinu. Svakako da pred ovakvom ambicijom neće stajati samo neophodnost poznavanja jezika i judeističko obrazovanje, već i izvanredna istorijska informisanost. Literatura ne počinje beletristikom, već oskudnim opisima načina života u jevrejskim zajednicama koje su na ovom delu Balkanskog poluostrva zasnovane još u starom veku. Koliko za ovaj istorijski period predstavlja teškoću raščlaniti književnost od istorije, diplomatije i religije, toliko se za savremenu jevrejsku književnost, već na samom početku, stavlja znak pitanja šta je u njoj jevrejsko, a šta ne. Mnogi se pisci deklariraju drugom nacionalnošću i smatraju da je njihovo delo plod ovog tla, a ne porekla. Činjenica je, međutim, da je, uostalom kao i u drugim sredinama, Jevrejin strastan čitalac i stvaralac knjige. Njegovo intimno osećanje pripadnosti sekundarno je za istoriju, pa ga zato ostavimo analitičarima književnosti.

Veliko kulturno nasleđe Jevreja ostavljalo je uvek traga u sredini u kojoj su živeli. Tamo gde njih nije bilo stizala je Biblija, i druga religiozna i svetovna dela zapažena i danas u svetskoj literaturi.

Biblija je često prevedena i citirana u jugoslovenskoj književnosti. Pisce su više inspirisali motivi opšteljudskih vrednosti nego religiozne teme. Prosvetitelji Ćirilo i Metodije prevode Stari zavet sa grčkog na jezik makedonskih Slovena u IX veku. Prvi potpuni prevod Starog zaveta na teritoriji današnje Jugoslavije dao je Primož Trubar u drugoj polovini XVI veka, zatim Matija Petar Katanić (1813) i Đura Daničić (1865). U srednjovekovnoj srpskoj književnosti stva-

raju se spisi o ličnostima i zbivanjima iz Biblije (npr., »Knjiga Adama«). Staroslovenska književnost sadržavala je u svojoj osnovi spojenu hebrejsku i grčku biblijsku književnost, koja je naporedo primala i vizantijski uticaj i vekovima negovana na našem tlu. Početkom XVIII veka je Gavril Stefanović Venclović iz Srema (1680—1749) preveo na srpski narodni jezik oko 20.000 strana spisa ove literature. Dva veka ranije dalmatinski renesansni pisac Marko Marulić (1450—1524) na latinskom je pisao alegorijski ep »Davidadis libris XIV« i na narodnom jeziku ep »Judita« (1512). Vetranović Mavro Nikola (1482—1576), dubrovački pesnik, napisao je religioznu dramu: »Posvetilište Avramovo«. Uticaj Biblije oseća se i u delima pesnika Laze Kostića i Petra Petrovića Njegoša.

Starozavetne teme sigurno se mogu naći kod mnogih jugoslovenskih pisaca, kako u starijoj tako i u savremenoj literaturi, ali to takođe zahteva studiozan rad. Ovog puta pomenućemo drame Miroslava Krleže »Adam i Eva« i »Saloma«. Pred drugi svetski rat August Cesarec je objavio »Izraelov izlazak i druge legende«, a beogradski glumac, reditelj i književnik Raša Plaović dramu »Car David«. Književnik Borislav Pekić imao je uspeha svojim apokrifima »Vreme čuda« (1965) inspirisanim biblijskim legendama i pisanim u tom stilu.

Talmud i ostala dela jevrejske religije i tradicije nisu prevedena na jugoslovenske jezike, tako da nisu ostavila neposredni uticaj na literaturu ovog dela Balkanskog poluostrva. Prevedena su značajnija dela jidiš literature — Šaloma Alejhema i Šaloma Aša, a Isak Babelj, Andre Švarc Bart, Sol Belou, Leon Uris i drugi pisci koji obrađuju u svojim delima specifičan jevrejski mentalitet u galutu vrlo su cenjeni kod čitalačke publike i kritike.

Likovi Jevreja se često sreću u delima pisaca koji nisu Jevreji. Među ostalima, o Jevrejima, njihovim običajima, problematici najčešće su pisali: Bora Jevtić, Jovan Palavestra, Jakša Kušan, Luka Botić, Isidora Sekulić i Ivo Andrić.

Prva hebrejska slova na ovom tlu

Najstarije jevrejsko naselje na teritoriji današnje Jugoslavije bilo je u Makedoniji 332. godine pre n.e., a na početku nove ere u Dalmaciji, koja je u to vreme bila rimska provincija. U trećem veku postojala je jevrejska opština sa grobljem i nadgrobnim spomenicima u Solinu. Opština se posle četiri veka preselila u Split. U Hrvatskoj su se Jevreji pojavili u prvoj polovini VII veka. Dubrovačka istorija pominje ih u XIII veku. Sačuvan je i zapis o najstarijem pesniku Jevrejinu Didaku Piru, rođenom 1517. u Portugalu, koji je u Dubrovniku živio više od četrdeset godina. Bio je profesor gimnazije i objavio dve zbirke pesama: »Mali Katon ili moralni distisi« (1592) — moralna preporuka omladini i »Epigrami o darovima« — posvećena italijanskim i dubrovačkim književnicima.

Proterani iz Španije 1492. mnogi Jevreji su se doselili u Bosnu (tada pod Otomanskim Carstvom) i naselili se u Sarajevu, gde su bili vrlo dobro primljeni, što je uticalo da zapostave svoju tradiciju, za razliku od onih grupacija koje su se naselile i severnoj Evropi. Prvi bosanski sefard koji se pominje u istoriji književnosti je Nehmija Hajon, rođen u Sarajevu 1650. Objavio je u Berlinu dva mistična kabalistička spisa zbog kojih je isključen iz jevrejske zajednice. Tek dolaskom Davida Parda (rođen 1719. u Dubrovniku) za rabina u Sarajevu 1765, budi se jevrejska sredina, osniva se Viša rabinska škola koja daje generacije talmudista. Pardo je objavio nekoliko dela u Veneciji koja su ga učinila poznatim u jevrejskom svetu. Kasnije je izdao »Lamnaceah le David« (Solun 1765) — tumačenje talmudskih tekstova; »Mihtan le David« — zbirku stručnih i autoritativnih mišljenja o građansko-pravnim pitanjima; »Hasde David« — dodatak Mišni i druga dela i pesme verskog sadržaja. Njegov sin Isak Pardo — glavni sarajevski rabin — objavio je 1811. u Solunu: »Toafet reen« — tumačenje komplikovanih tekstova iz Talmuda i Midraša, a ova vrsta literature je tada u svetu predstavljala tematiku i bila tretirana u književnim i filozofskim krugovima veoma mnogo, kao što se danas objavljuju i popularišu dela pojedinih teoretičara različitih društvenih uređenja, tako da je tumačenje talmudista cenjeno i van religioznih i jevrejskih krugova.

Tako su se rabini oslanjali na prethodna tumačenja Talmuda i Tore, dopunjujući ih novim postavkama. Sarajevskoj školi pripada i rabin Meir Danon koji je 1846. objavio komentar o Rašiju »Beer Basade«. Nešto kasnije je rabin Eliezer Jichak Papo napisao više dela: »Bet-tefila« (delom na hebrejskom, a delom na španskom) i »Pele joec« na hebrejskom (1860. u Beogradu). Pomenućemo dela još jednog sarajevskog rabina, Eliezera Šemtova Papa, koji je na španskom objavio »Damesek Elizer« (u Beogradu 1861). Njegova dela »Mešek beti« — odredbe šabata na španskom i »Ape nutre« (Odredbe Pesaha) na hebrejskom štampane su u Sarajevu u novosnovanoj vilajetskoj štampariji (1872—75). Rabin Josef Finci objavio je zbirku izreka iz Talmuda i Midraša koje su kod jevrejskog življa bile uvek izuzetno popularne, pa su u raznim varijacijama i na jidišu i na ladinu često citirane.

U to vreme u Hrvatskoj nije bilo Jevreja, jer su odatle 1526. proterani (za više od 200 godina). U XIX veku ponovo se naseljavaju. Mnogi od njih su intelektualci, najčešće lekari, ali zainteresovani i za književnost. Doktor Sigfrid Kapper ostao je u istoriji kao jedna od najzaslužnijih ličnosti u širenju srpske i hrvatske narodne poezije i njenom popularisanju u svetu. Godine 1906. sankcionisan je zakon o uređenju jevrejskih opština u Hrvatskoj. Održavaju se literarni sastanci jevrejske omladine, objavljuju novine i časopisi: »Židovska smotra«, »Židov«, »Gideon« (kasnije »Hanoar«), »Haaviv« i »Omanut«. Izuzetnu ulogu u Zagrebu imao je knjižar i izdavač Lavoslav Hartman (1813—1911), koji je bio ne samo jevrejski javni radnik već i prvi inicijator prevođenja i štampanja dela svetskih klasika

u Hrvatskoj, slično Geci Konu (1873—1941), beogradskom knjižaru i izdavaču, koji je uneo evropske metode rada u jugoslovensko knjižarstvo i izdavačku delatnost i bio najveći jugoslovenski izdavač između dva svetska rata.

Datum doseljenja Jevreja u Beograd ostaje nepoznat. Neki istoričari nagoveštavaju da je već u X veku postojala jevrejska opština koja se, zahvaljujući povoljnom geografskom položaju, razvila i postala, uz Solun, jedan od najvažnijih duhovnih i ekonomskih centara balkanskog jevrejstva. Beograd je dao nekoliko čuvenih rabina. Verovatno da je i književnost stvarana u Srbiji bila pretežno verskog karaktera, kao i u Bosni, jer je i ovde bio sefardski živalj sa tradicijom i kulturom donetom iz Španije. Pesme i poslovice na ladinu prenosile su se usmenim putem i bile odomaćene do prvog svetskog rata, kada kod beogradskih Jevreja preovladava srpski jezik. No vratimo se još jednom na početak osamnaestog veka, na vreme posle 1718, kada su Austrijanci zauzeli Beograd, a Aškenazi počeli da se doseljavaju iz severne Evrope. U Srbiji su Jevreji živeli pod prilično povoljnim uslovima u doba kneza Miloša koji im je bio naklonjen. Tridesetih godina XIX veka novootvorena štamparija »Knjigopečatnji knjažesko-serbska« snabdeva se i hebrejskim slovima. U almanahu knjiga objavljenih u Srbiji 1842. navode se četiri knjige štampane hebrejskim pismom: »Put k dobrodetelji«, »Za ljubav božiju«, »Sobranje Josifa« i »Molitve jutarnje«. Navodi se da su »troškom« Hajima Daviča 1837. i 1838. objavljene knjige »Polnoćnik« i »Psalme Izrailjeve«, kao i pozamašan broj stranica ovih knjiga, ali se ne kazuje i ime autora. Na grobu ovog mecene piše: »Ovde leži telo Hajima Daviča pisca više jevrejskih dela (1800—1868)«. Njegov unuk Hajim S. Davičo prvi je svetovni pisac u Srbiji, načelnik Ministarstva inostranih poslova, diplomata, publicista, prevodilac i pozorišni kritičar. Objavio je na srpskom jeziku dela »Perla« (1891) i »Sa Jaile« (1898) u kojima opisuju život beogradskih Jevreja.

Prve jevrejske publikacije

Osamdesetih godina prošlog veka osnivaju se na teritoriji današnje Jugoslavije mnoga jevrejska literarna društva, pokreću se časopisi i novine na ladinu, jidišu, nemačkom, mađarskom i srpskohrvatskom jeziku. Sem pomenutih hrvatskih listova, evo imena ostalih najznačajnijih: »Jevrejski glasnik«, »Zajednica«, »El amigo del pueblo«, »Pasatiempo« u Beogradu. Jevrejski časopisi se objavljuju još i u Osijeku, Novom Sadu... Saradnici ovih listova uključuju se istovremeno i u tokove literature krajeva u kojima žive.

Tipična ličnost Jevrejina intelektualca koji se afirmisao i van svoje sredine i profesije ispoljila se u Jovanu Mandilu (1873—1915) iz Šapca, grada u kojem su kasnije rođeni i školovani i drugi značajni jevrejski pisci. Mandil je po profesiji bio advokat, ali se bavio novinarstvom i bio je u to vreme najbolji poznavalac srpskog jezika

među Jevrejima. Bio je saradnik »Pravde«, »Beogradskih novina« i osnivač i glavni urednik »Bitoljskih novina«.

Zanimljiviju i izuzetnu ličnost predstavlja i Abraham Kapon (1853—1930), osnivač prvih sarajevskih jevrejskih novina na ladinu »La Alborade« naučnoliterarnog nedeljnog lista (prvi broj objavljen 1900). Kapon je bio poliglota, prevodilac i pisac. Prepevao je Solomovne izreke i objavio ih u Beču pod naslovom »Poesias« (1922). Bio je propagator evropske civilizacije. Ostala Kaponova dela su: »Zbirka pesama, epigrama i misli« — moralnodidaktičkog karaktera; dva pozorišna komada »El Augustiador« na hebrejskom, štampano u Sarajevu 1914. i »Shivat-Sion« (u Beču 1921). Sarađivao je u jevrejskim časopisima u Rumuniji, Bugarskoj, Turskoj i Španiji. U drugom svetskom ratu propalo je 17 neobjavljenih Kaponovih rukopisa.

Kako su uglavnom poticali iz porodica u kojima se svakodnevno govorilo na nekoliko jezika, što je inače u to vreme bila retkost, Jevreji su već time bili predodređeni da se bave prevodilačkim radom. Početkom XX veka jevrejski publicisti i prevodioci, poznavajući svet-skih jezika i esejisti upoznaju srpsku, hrvatsku i bosansku čitalačku publiku sa klasicima svetske književnosti: Benko Davičo (brat Hajima Daviča) prevodi Hajnea i Ramona de Kampoamora; Lav Grin (pseudonim Ilko Gorenčević) objavljuje članke iz teorije estetike i likovne kritike; Paulina Lebl Albala prevodi H. Hesea; David Pijade Jerusalemov »Uvod u filozofiju«, Vajldovu »Sliku Dorijana Greja«, a objavio je i roman »Strast«. Slična je i delatnost Bukića Pijade, Hajima Alkalaja i mnogih drugih njihovih savremenika.

Istovremeno se neguju i jevrejske discipline: dr Hoze Jakobi, zagrebački rabin, objavljuje rasprave o Talmudu u »Židovskoj smotri«; dr Moše Margel piše tekstove: »Rabinska poezija u Talmudu«, esej o Majmonidesu. Sem toga sastavio je »Nemačko-jevrejski rečnik«, prevodio je sa češkog i bio urednik časopisa »Ocar hasifrut« u Krakovu. Pomenućemo još neke pisce koji obrađuju slične teme: dr Lavo-slav Šik, dr Leopold Fišer (urednik »Jevrejskog almanaha«), dr Šalom Frajberger, dr David Alkalaj, dr Julija Dohanj (urednik novosadskog časopisa »Malhut Jisrael«), dr Aleksandar Liht i mnogi drugi pozna-vaoci judaistike, jevrejskih problema i tradicije. Oni su svoje radove štampali u već navedenim jevrejskim publikacijama.

Pred drugi svetski rat sefardski pisci pokušavaju da obnove i za-beleže romanse, izreke i običaje — čitavu tradiciju koja se od XV veka prenosila gotovo isključivo usmenim putem. Značajan je rad Laure Papo Bohorete, pesnika, pripovedača i dramskog pisca. Pisala je na ladinu: »Ožos mijos«, »La pasensija vale muče«, »Thempos pasados«, »Avia de ser«, zatim studiju o sefardskoj ženi (prevedeno 1931. na španski). Bohoreta je ubijena u drugom svetskom ratu.

Među najbolje poznavaoce jezika balkanskih sefarda svakako se može uvrstiti dr Kalmi Baruh (1896—1945), hispanolog i poliglota. Bio je saradnik mnogih naučnih institucija u svetu. Njegova glavna dela su: »Jevrejsko-španski Idiomi«, »Eseji i članci o španskoj knji-ževnosti«. Bio je najbolji tumač sefardske psihe i mentaliteta.

Jevrejski pisci XX veka

Najmarkantniji jevrejski književnik, koji je za tematiku uzeo nacionalnu sredinu i likove iz nje, i kao takav priznat i prihvaćen u javnosti, bio je Isak Samokovlija. On je sav svoj rad posvetio bosanskoj sefardskoj zajednici i dao niz dela u kojima živopisno slika život ove specifične sredine. Značajna dela su mu: »Od proljeća do proljeća«, »Pripovjetke«, »Tragom života«, »Praznično veče«, »Nosač Samuel« itd.

Pisac prihvaćen u jugoslovenskoj, a kasnije u izraelskoj i svet-skoj literaturi je Hinko Gotlib (1866—1953), pravnik, novinar, liričar i novelist. Bio je saradnik zagrebačke »Židovske smotre«, »Židova«, »Gideona«, »Hanoara« i »Haaviva«. Pod pseudonimom Tihomir Jarebica često je objavljivao novele u »Politici«. Bio je urednik »Omanuta«. Objavio je roman iz zagrebačkog jevrejskog života »Tri kćeri Gajerove«. Za vreme drugog svetskog rata u logoru je napisao novelu »Ključ od velikih vratiju«, posle rata je objavio na engleskom u Americi i na hebrejskom u Tel Avivu, zatim pozorišni komad »Izgorejela šuma« i mnoge potresne priče koje je Cvi Rotem preveo na hebrejski ...

Značajan jevrejski pisac za decu dr Samuel Romano, urednik zagrebačkog dečijeg lista »Haaviv«, pisao je pesme, komade i priče. Poznata mu je zbirka »Bajke, priče, slike Samuela čike« (1938). Dao je uspele monografije o pesnicima srednjovekovne jevrejske književnosti: »Šelomo Ben Gabriel«, »Jehuda Ha Levi«; prevodi sa hebrejske književnosti.

I danas se Stanislav Vinaver (1891—1955) smatra jednim od najboljih poznavalaca srpskog jezika. Bio je pesnik ekspresionista, novinar i prevodilac, istraživač i kreator slobodnijeg pesničkog izraza i književnog jezika. Značajnija dela su mu: »Mječa«, »Varoš zlih volšebnika«, »Gromobran svemira«, »Goč gori«, »Jezik naš nasušni«, »Pantologija novije srpske pelengirike« itd.

Mnogi jevrejski pisci obećavali su da će se razviti u značajne jugoslovenske literate, ali su nakon prvih zapaženih radova i pozitivnih kritika stradali u drugom svetskom ratu. Među njima su bili Viktor Rozencvajg (pseudonim Vitomir Jovanović) koji je objavio zbirku pesama: »Naš život«, zatim Nenad Mitrov (pravo ime Alfred Rozencvajg, Novosađanin kao i njegov rođak Viktor), napisao je i objavio zbirke pesama: »Dve duše«, »Kroz klance jadicovce« i »Tri prema jedan za poeziju«.

Savremeni književnici Jevreji zauzimaju značajno mesto u modernoj jugoslovenskoj književnosti, ali se tematski uključuju u sve njene tokove daleko od sefardske ili aškenaske tradicije. Izuzetak predstavlja dr Žak Konfino (1892—) humorista, lako i njegova prozna i dramska dela nisu uvek inspirisana jevrejskom prošlošću ili problematikom, Jevreji su često glavne ličnosti u njegovim delima prožetim sefardskom tradicijom. Najznačajnija dela su mu: zbirke pripovedaka »Moji opštinari«, »Lica i naličja«, »Humoreske«, »Lekareva priča«, romani »Moj Jocko«, »Moje jedinče«.

Jedan od najprevođenijih jugoslovenskih pisaca je Erih Koš (1913—) pripovedač, romansijer i satiričar. Objavio je satiru »Čudnovata povest o kitu velikom zvanom Veliki Mak«. U romanu »Il tifo« alegorično opisuje tragične okolnosti rata. Ostala dela: »U vatri«, »Tri hronike«, »Zapisi o mladim ljudima«, »Vreme ratno«, »Najlepše godine«, »Kao vuci«, »Prvo lice jednine«, »Mreže«.

Zagrebački pesnik i dramski pisac Feldman Miroslav (1899—) zapažen je u literarnim krugovima po zbirkama pesama: »Iza sunca«, »Arhipelag snova«, »Ratna lirika«, »Pjesme« i dramama: »Vožnja«, »Gospođa Dor«, »Zec«, »Profesor Zič«, »Na uglu«, »Srne«, »U pozadini«, »Iz mraka« i »Doći će dan«.

Doprinos dela Oskara Daviča jugoslovenskoj književnosti predstavlja stalnu inspiraciju savremenika — književnih kritičara, a svakako će ostati i kao tema istoričarima literature. Definisati stil ovog pesnika i romansijera u nekoliko redova gotovo je nemoguće, umesto toga evo njegovih najznačajnijih dela: zbirke pesama »Višnja za zidom«, »Flora«, »Nastanjene oči«, poema »Zrenjanin«, »Čovekov čovek«, »Trg MM«, romani: »Pesma«, »Beton i svici«, »Radni naslov beskraj«, »Čutnje«, »Gladi«, »Tajne«, »Bekstva«.

Postoji i jedna grupa Jevreja publicista i esejista čija delatnost počinje između dva rata. Politički su orijentisani naprednim idejama, vezuju se za radnički pokret, a u književnosti tretiraju socijalnu tematiku. Jedan od najznačajnijih je Ervin Šinko (pravo ime Franjo Špicer, 1898—1967). Poslednje godine života proveo je kao profesor mađarske književnosti na Fakultetu u Novom Sadu. Prvu zbirku pesama objavio je na mađarskom jeziku 1916. godine u Subotici »Ejszakak es hajnalok«, »A fajdalmas lsten«. Eseje i književnu kritiku objavljuje u jugoslovenskim, mađarskim, nemačkim i sovjetskim časopisima. Glavna Šinkova dela su: roman »Četrnaest dana«, »Roman jednog romana«, »Književne studije«, »Pripovijetke« »Falanga antihrista« — knjiga eseja i dr.

Oto Bihalji Merin izuzetno je značajna ličnost u jugoslovenskoj kulturnoj javnosti. On se afirmisao i u svetu kao izvanredan poznavalac moderne umetnosti, naročito slikarstva. Bavi se esejistikom i likovnom kritikom. Objavio je nekoliko knjiga reportaža i putopisa: »Osvajanje neba«, »Španija između smrti i rađanja«, »Misli i boje«, »Susreti sa mojim vremenom«, »Savremena nemačka umetnost«, »Jugoslovenska skulptura XX veka«, »Graditelji moderne misli«, roman »Do viđenja u oktobru«. Sa suprugom Lizom napisao je knjigu o Jugoslaviji »Mala zemlja između svetova«. Njegov brat Pavle Bihalji bio je jedan od najznačajnijih predratnih izdavača, osnivač kuće »Nolit«. Ubijen je 1941. godine.

Interesantno je i delo Huga Klajna (1894—) neuropsihijatra, pozorišnog reditelja i kritičara, profesora za pozorišnu umetnost u Beogradu na Akademiji za pozorište, film i televiziju. Najznačajnija dela su mu: »Nervni sistem«, »Abnormalnosti normalnih«, »Vaspitanje«, »Ratne neuroze Jugoslovena«, »Osnovni problemi režije«, »Život dvočasovni«, studija: »Šekspir i čovečanstvo«.

Tragedija jugoslovenskog jevrejstva u drugom svetskom ratu, kada je izgubilo život više od 60.000 ljudi, ostavila je izrazit uticaj na jevrejske književnike: Đorđa Lebovića, Ivana Ivanjija, Fridu Filipović, Danila Nahmijasa, Zoru Dirnbah i ostale pripadnike ove generacije u kojoj je gotovo retko ko preživio. Đorđe Lebović (1928—) je pisac drama i filmskih scenarija. Njegova preokupacija je stradanje Jevreja za vreme fašizma. Najpoznatije drame su mu: »Nebeski odred«, »Do viđenja družje Grol«, »Haleluja«. Frida Filipović je takođe pisac filmskih scenarija i pripovedaka. Objavila je dve zbirke novela: »Priče o ženi« i »Do danas«. Sa francuskog je prevodila Sent Beva, Stendala i Sartra . . . Ivan Ivanji (1929—) u romanu »Čoveka nisu ubili« opisuje autobiografske događaje iz logora Aušvic. Naslov njegovog drugog romana je »Ušće koje tražimo«. Objavio je zatim tri zbirke pesama, pripovetke »Svako igra svoju ulogu«, bajke za decu »Ajkula sa nežnim srcem«. Preveo je mnoga dela mađarske i nemačke književnosti na srpski jezik. Prozaist Danilo Nahmijas (1926—) tematski pripada ovoj grupi posleratnih pisaca. Objavio je romane: »Nema mjesta pod suncem«, »Razvejano sjeme« i »Oganj«. Vojvođanski književnik Stevan Kvazimodo piše na mađarskom i srpskom jeziku. Najznačajnije mu je delo roman »Testament«. Lekar Andrija Deak napisao je zapaženi roman iz života vojvodanskih Jevreja »Pod žutom trakom«. Jožef Debrečni objavio je roman na mađarskom jeziku »Hladni krematorijum«.

Književnica Julija Najman najveći deo svog rada posvetila je radio-drami; sedam njenih drama emitovano je na Radio-Beogradu, po njenom scenariju snimljen je film »Muškarci«, a izvođene su joj drame: »Oblaci« i »Žuti kavez«. Objavila je zbirke pripovedaka »Priče o Ani« i »Šapat«. Mnoge njene novele inspirisane su jevrejskom problematikom. Ona je prevodilac i publicista. U najznačajnijim jugoslovenskim listovima objavila je 120 intervju sa eminentnim ličnostima, kao što su Sartr, Artur Miler, Ben Šan, Jonesko, Žan Kasu, Aragon, Natali Sarot.

Od generacije mladih jevrejskih pisaca inspirisanih jevrejskom tradicijom sve značajnije mesto u savremenoj jugoslovenskoj književnosti zauzimaju pisci Danilo Kiš (1935) sa romanima: »Mansarde«, »Psalam 44«, »Bašta i pepeo« i zbirkom pripovedaka »Rani jadi« i Filip David (1940—) koji je objavio zbirke pripovedaka »Bunar u tamnoj šumi« i »Zapisi o stvarnom i nestvarnom«, pozorišnu dramu »Balade o dobrim ljudima« i dve televizijske drame, izvedene na Televiziji Beograd: »Balada o povratku« i »Jednog dana moj Jemele«.

U ovom kratkom napisu verovatno su mnogi autori i dela izostavljeni, ali kao što je u uvodnoj napomeni zabeleženo, iako interesantna, ova tema do danas nije obrađena, pa se prvom pokušaju izvešni propusti mogu i oprostiti. Cilj teksta je bio da se prikaže kontinuitet književnog rada Jevreja na ovom tlu i ljubav prema knjizi koju su sefardi i aškenazi donosili sa sobom iz krajeva iz kojih su dolazili, pisali je i prevodili i ostavili je u amanet svojim potomcima.